

10.1.2002

2327/4/99

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Ilkka Rautio

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Riitta Länsisyrjä

PÄÄTÖS KANTELUUN NAHURIN ULOSMITTAAMISTA KOSKEVASSA ASIASSA

1

KANTELU

A on osoittanut eduskunnan oikeusasiamiehelle 1.11.1999 päivätyn kirjoituksen, jossa hän arvostelee Helsingin ulosottoviraston kihlakunnanvoudin B:n ja avustavan ulosottomiehen C:n menettelyä ulosmittauksen yhteydessä.

A kertoo saapuneensa ulosottovirastoon avustavan ulosottomiehen C:n kutsusta neuvottelemaan hänen jäännösverojensa perinnästä. Hänen mukaansa tässä neuvottelussa päästiin yhteisymmärrykseen verojen maksamisesta maksusuunnitelman mukaan. Poistuessaan C:n työhuoneesta hän oli sammuttanut laukussaan olleen nauhurin, jolloin C hänen mukaansa "hyökkäsi eteeni ja huusi, ettei hänen toimistossaan käytyjä keskusteluja saa nauhoittaa". C oli kutsunut paikalle kihlakunnanvouti B:n. B oli estänyt A:n poistumisen huoneesta. Hän sai poistua vasta luovutettuaan nauhurin, joka oli siinä olevine ääninauhoineen ulosmitattu. Avustavan ulosottomiehen C:n ulosmittauksen toimittajana allekirjoittamassa ulosmittauspöytäkirjassa ei mainittu lainkaan ääninauhaa. A:n pyyntöön kutsua paikalle poliisit ei suostuttu. B ja C käyttäytyivät uhkaavasti. Nauhurin omistaja kävi myöhemmin virastossa pyytämässä sen palauttamista, mutta siihen ei suostuttu. Itse hän pyysi asiamiehen välityksellä nauhaa takaisin C:ltä. Tähänkään pyyntöön ei suostuttu.

2

SELVITYS

Kirjoituksen johdosta on tänne hankittu kihlakunnanvouti B:n ja avustavan ulosottomiehen C:n 16.12.1999 ja 17.4.2000 päivätyt selvitykset. Oikeusasiamiehen kanslian tarkastaja on lisäksi kuullut puhelimitse C:tä 6.9.2001.

Hankitun selvityksen johdosta kantelija on antanut vastineensa 24.9.2001.

3

RATKAISU

3.1

Oikeusohjeet

Perustuslaki

Suomen perustuslain 7 §:n nojalla jokaisella on oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta.

Perustuslain 10 § turvaa yksityiselämää. Sen mukaan jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu.

Ulosmittauksesta

Ulosotossa noudatettava liiallisen ulosmittauksen kieltö ilmenee jo ulosmittauksen lähtökohtasäännöksestä ulosottolain 4 luvun 1 §:stä. Jos on pantava täytäntöön tuomio tai päätös, jolla maksuvelvollisuus on jolle kulle määrätty, mitattakoon se, mitä tuomittu on, häneltä ulos.

Ulosottolain 4 luvun 2-4 §:n säännösten mukainen omaisuuslajien keskinäinen ulosmittausjärjestys on 1) raha, 2) irtain omaisuus, 3) kiinteä omaisuus sekä 4) oikeus elinkorkoon tms. eläketyyppiseen tuloon ja oikeus henkivakuutukseen.

Velallisella on tietyin rajoituksin oikeus osoittaa tietty omaisuus ulosmittauskohteeksi. Tästä on perussäännös ulosottolain 4 luvun 4 §:ssä. Jos velallinen osoittaa tietyn omaisuuden ulosmittauksen kohteeksi, osoitus sitoo ulosottomiestä, jos se sopivasti sekä velkojaa haittaamatta käy päinsä.

Kiinteän omaisuuden ulosmittauksesta on nimenomaan säädetty, ettei taloa, tonttia, maata tai vesilaitosta tai nautinto-oikeutta ulosmittattaessa saa erottaa tiettyä osaa muusta siten, että jäljelle jäävä osa tulisi velalliselle hyödyttömäksi (ulosottolain 4 luku 29 § 1 mom.). Tämän säännöksen on katsottu ilmaisevan sen yleisen periaatteen, ettei esineiden muodostamaan taloudellista kokonaisuutta saa ulosmittauksessa hajottaa. Säännöksen perusteen on katsottu soveltuvan kaikkeen ulosmittaukseen.

Pakko- ja voimakeinojen käyttö

Ulosottolain 3 luvun 30 §:n mukaan ulosottomiehellä on oikeus, mikäli täytäntöönpanossa tarvitaan, avauttaa lukkoja ja ovia sekä etsiä huoneita ja säilytyspaikkoja. Vastarintaa kohdatessaan ulosottomiehellä on oikeus saada poliisilta virka-apua, mutta hän voi itsekin käyttää sellaisia voimakeinoja, joita virkatehtävän laatuun ja vastarinnan vaarallisuuteen nähden sekä tilanteen muutoinkin huomioon ottaen voidaan pitää puolustettavina.

Itseoikaisu

Ulosottolain 9 luvun 1 §:n mukaan ulosottomies voi oikaista selvästi virheelliseen tai puutteelliseen selvitykseen taikka ilmeiseen väärään lain soveltamiseen perustuvaa virheellistä täytäntöönpanotointa tai aikaisempaa samassa ulosottoasiassa annettua päätöstä (asiavirheen itseoikaisu). Lain 9 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan itseoikaisu voidaan suorittaa asianosaisen tai sivullisen pyynnöstä tai väitteen johdosta, toimitusmiehen esityksestä taikka ulosottomiehen omasta aloitteesta. Oikaisu on suoritettava viivytyksettä virheen havaitsemisen jälkeen.

3.2

Avustavan ulosottomiehen menettely

3.2.1

Nauhoituksen kieltäminen

C on häntä puhelimitse kuultaessa myöntänyt sanoneensa kantelijan ulosmittausta koskevan keskustelun päätteeksi, että hänen toimistossaan käytyjä keskusteluja ei saa nauhoittaa. Perusteeksi menettelylleen C kertoi, että hän ei ollut millään lailla tietoinen, että kantelija oli nauhoittanut salaa heidän keskustelunsa.

Oikeuskäytännössä on usein ollut esillä kysymys henkilön oikeudesta äänittää salaa keskustelu, johon hän itse osallistuu luvallisesti. Nykyään voidaan lähtökohtana pitää, että tällaisen keskustelun saa äänittää. Esimerkiksi oikeustapauksessa KKO 1990:36 on katsottu, että poliisikuulustelun äänittäminen salaa ei ollut rangaistavaa. Tässä tapauksessa mitään perustetta kieltää äänittämistä ei ole ilmennyt eikä sellaisena voida pitää C:nkään esittämää perustetta. Arvioin jäljempänä jälkikäteen esitetyn kiellon vaikutusta itse täytäntöönpanoon.

3.2.2

Ulosmittauksen kohdentaminen sanelukoneeseen

Kantelija on vedonnut siihen, että ulosottolain ulosmittausjärjestystä koskevia säännöksiä ei ollut noudatettu, kun sanelukone oli ulosmitattu. Toisaalta hän vetoaa siihen, että velkojen vapaaehtoisesta suorittamisesta ulosottomiehen tilille olisi päästy neuvottelussa yhteisymmärrykseen. Vastineessaan hän on toimittanut tänne neljä pankkisiirtolomaketta osoituksena maksuajan myöntämisestä.

B ja C perustelivat sanelukoneen ulosmittausta saatavien kokonaismäärän pienuudella (pääomaltaan jäännösveron kaksi erää olivat yhteensä 1100 markkaa) ja sillä, että ainoa ulosmittauskelpoinen omaisuus oli osuus asunto-osakkeista, joiden säilytyspaikkaa ei tiedetty. He vetoavat myös siihen, että velallinen ei ollut ulosmittaustilaisuudessa ulosottolain 4 luvun 4 §:n mukaisesti osoittanut muuta omaisuutta ulosmitattavaksi. B:n ja C:n selvityksen mukaan maksusuunnitelmasta ei neuvottelussa ollut päästy sopimukseen.

Katson, että tilisiirtolomakkeiden antaminen ei sinänsä osoita, että maksuohjelmasta tai maksuajan myöntämisestä ilman turvaavaa ulosmittausta olisi sovittu. Saadun selvityksen perusteella minulla ei muutoinkaan ole aihetta epäillä, että sanelukoneen ulosmittaus sinänsä olisi ollut ristiriidassa ulosottolain 4 luvun ulosmittauksen kohdetta koskevien säännösten kanssa.

3.2.3

Ääninauha ulosmittauksen kohteena

Pöytäkirjaaminen

Kantelussa ei väitetä, että ulosmittaustilaisuudessa olisi vaadittu erikseen nauhan jättämistä ulosmittauksen ulkopuolelle tai esitetty omistusoikeutta koskevia väitteitä.

B ja C ovat selvityksessään katsoneet, että ääninauha oli "käytön kannalta välttämätön osa" ja "koneen osa" tai "komponentti". Tästä syystä nauhaa ei ollut merkitty erikseen ulosmitatuksi ulosmittauspöytäkirjaan.

Tältä osin tulee siis arvioitavaksi, onko kysymys sellaisesta tarpeistosuhteesta olevasta esineestä, että se säännönmukaisesti seuraa pääesineitä eli nauhuria. Tällöin siis tarpeiston asemassa olevien esineiden on esineoikeudellisten periaatteiden mukaan katsottu seuraavan kaupassa mukana, vaikka kauppakirjassa ei niitä erikseen olisi mainittukaan.

Katson, että kysymys siitä, oliko nauhaa pidettävä tarpeistosuhteessa nauhuriin olevana esineenä, oli vähintäänkin tulkinnanvarainen. Vaikka näin katsottaisiinkin - kuten ulosottomies ja avustava ulosottomies ovat ainakin selvityksen mukaan katsoneet - on ulosmittauspöytäkirjan sisältöä arvioitava myös muiden perusteiden kuin esineoikeudellisen tarpeistokäsitteen pohjalta.

Mielestäni on syytä korostaa, että ulosmitattava omaisuus on yksilöitävä riittävän täsmällisesti jollekin vuoksi, että tarpeistossa voi useinkin olla kolmansien henkilöiden omaisuutta, jolloin "oikeudellista kohtalonyhteyttä" ei synny ja siksi, että ulosmittauksen kohdetta koskevat näyttökysymykset mahdollisessa valitus- tai täytäntöönpanoriitaoikeudenkäynneissä helpottuvat.

Ulosmittauksen kohdistaminen myös ääninauhaan

Ulosottolaissa on kiinteän omaisuuden osalta todettu 4 luvun 29 §:n 1 momentissa kielto taloudellisen kokonaisuuden pilkkomisesta. Tämän säännön on katsottu soveltavan myös irtaimen omaisuuden (katso Halila-Havansi: Ulosotto-oikeuden oppikirja s. 126 ja 155). Kiinteän omaisuuden osalta on saman pykälän 2 momentissa todettu, että tarpeistokin kuuluu ulosmittaukseen piiriin.

Kaikissa ulosottotoimissa on otettava huomioon suhteellisuusperiaate. Tällöin tulee arvioida toimen tarpeellisuus ja välttämättömyys täytäntöönpanon toteutumiseksi. Suhteellisuusperiaatteen on katsottu merkitsevän myös, että useasta valinnaisesta täytäntöönpanokeinosta tulisi valita se, joka on vähiten haitallinen vastaajalle tai sivulliselle. Täytäntöönpanotoimen on oltava myös oikeasuhtainen. Suhteellisuusperiaatteen noudattaminen olisi tässä tapauksessa mielestäni merkinnyt sitä, että avustavan ulosottomiehen olisi tullut ottaa huomioon, että itse nauhalla ei ollut kuin vähäistä taloudellista arvoa. Mielestäni - toisin kuin ulosottomies ja avustava ulosottomies esittävät - yleisesti saatavilla olevan ääninauhan ulosmittaamatta jättäminen ei olisi heikentänyt sanelukoneestakaan pakkohuutokaupassa saatavaa hintaa ainakaan merkittävässä määrin.

Muista ulosotossa noudatettavaksi tulevista hyvän hallinnon periaatteista on tässä asiassa merkitystä lisäksi tarkoitussidonnaisuuden periaatteella. Se sisältää yleisen velvollisuuden käyttää toimivaltaa vain siihen tarkoitukseen, johon se on määritelty tai muuten tarkoitettu käytettäväksi.

Tässä tapauksessa ulosmittaus on ollut mielestäni varsin arveluttavaa siksi, että ulosmittaus on toimitettu välittömästi sen jälkeen, kun virkamies on perusteettomasti kieltänyt hänen ja velallisen välisen keskustelun nauhoittamisen.

Valtion virkamieslain 14 §:n 2 momentissa on virkamiehelle asetettu yleinen velvollisuus käyttäytyä asemansa ja tehtäviensä edellyttämällä tavalla. Virkamiesaseman on katsottu muun muassa edellyttävän pidättäytymistä yleisemminkin käyttäytymisestä, joka voisi heikentää kansalaisten luottamusta virkatoimintaan. (Ks. Bruun - Mäenpää - Tuori: Virkamiesten oikeusasema, Keuruu 1995, s. 150).

Ulosottoprosessissakin sovelletaan oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä määrittäviä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklasta ja perustuslain 21 §:stä ilmeneviä periaatteita. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että ei riitä, että oikeus toteutuu, vaan jokaisen ulkopuolisenkin on voitava vakuuttautua oikeuden toteutumisesta. Tämä vaatimus prosessin luotettavuudesta merkitsee vaatimusta menettelyn yleisestä uskottavuudesta ja hyväksyttävyydestä.

Mielestäni avustavan ulosottomiehen olisi tullut ottaa huomioon nauhoittamisesta syntyneen erimielisyyden ja sitä välittömästi seuranneen ulosmittauksen aiheuttaman perustellun epäilyn virkamiehen menettely sopimattomuudesta tavalla, joka on omiaan horjuttamaan luottamusta ulosottoimen asianmukaisuuteen ja puolueettomuuteen. Mielestäni velalliselle on menettelystä voinut syntyä käsitys, että ulosmittauksen ensisijaisena tarkoituksena on ainakin nauhan osalta ollut estää nauhan käyttö mahdollisesti avustavan ulosottomiehen virkatoimia koskevassa muutoksenhaku- tai kantelumenettelyssä tai mahdollisesti kostomotiivi.

On myös huomattava, että ääninauha on voinut sisältää muitakin henkilökohtaisia tallenteita kuin velallisen ja avustavan ulosottomiehen välillä käydyn keskustelun. Kyseisen ääninauhan osalta ulosmittaus on edellä kerrotulla tavalla voinut vaarantaa velallisen perustuslain 10 §:ssä turvatun yksityiselämän suojan.

Edellä esitetyn perusteella katson, että avustava ulosottomies C:n menettelyä voidaan arvostella siltä osin kuin hän kohdisti ulosmittauksen myös ääninauhaan.

3.3

Ulosottomiehen menettely

3.3.1

Poistumisen estäminen

Kantelijan mukaan kihlakunnanvouti B esti kantelijan poistumisen huoneesta asettumalla seisomaan oviaukkoon.

B:n ja C:n selvityksessä myönnetään, että kantelijan poistuminen virkahuoneesta estettiin siihen asti kunnes tämä suostui luovuttamaan nauhurin ulosmittattavaksi. Selvityksessä B vetoaa oikeuttamisperusteena ulosottolain 3 luvun 30 §:n säännökseen pakko- ja voimakeinojen käytöstä. Säännös on kuitenkin vain toissijainen toimivaltanormi voimakeinojen käytölle muilta osin kuin sanotun lainkoh-

dan ensimmäisen virkkeen osalta. Lainkohdan sallimia pakkokeinoja ovat lukkojen ja ovien avauttaminen sekä huoneiden ja säilytyspaikkojen etsittyminen. Sen sijaan ulosottolaissa ei ole säännöstä, jonka nojalla velallinen olisi velvollinen luovuttamaan omaisuutta ulosmitattavaksi tai säännöstä, jolla ulosottomiehelle annettaisiin oikeus luovuttamisen turvaamiseksi tai siihen painostamiseksi estää velallisen poistuminen paikalta. Näin ollen kihlakunnanvouti B:n menettely ei perustunut lakiin. Varovaisuutta tässä suhteessa puoltaa sekin, että menettely voi merkitä puuttumista perustuslain 7 §:ssä turvattuun henkilökohtaiseen vapauteen. Pitempikestoisena kysymys voisi olla samassa lainkohdassa säännellystä vapaudenriistosta.

Moitittavuutta arvioidessani olen ottanut huomioon, että ulosottokäytännössä ja kirjallisuudessa on vakiintuneesti katsottu, että ulosottomiehellä on oikeus ottaa velalliselta hänen yllään, näkyvässä paikassa oleva omaisuus pois. Ulosotossa ei kuitenkaan turvauduttu tähän menettelyyn eli nauhurin ottoon kassista. Poistumisen estämistä on mielestäni pidettävä vähemmän velallisen henkilökohtaista koskemattomuutta vaarantavana keinona.

3.3.2

Itseoikaisupyyntöjen käsittely

Kantelijan vaatimus

B kertoo myöhemmässä selvityksessään yleisen oikeusavustajan kantelijan asiamiehenä lähettämästä kirjeestä, jossa pyydetään nauhan palauttamista ja vedotaan perusteena nauhan arvottomuuteen. B:n mukaan hän oli muistamansa mukaan keskustellut oikeusavustajan kanssa ja tässä keskustelussa he olivat yhdessä katsoneet, ettei kirjettä tarvinnut tulkita oikaisupyyntöksi. B:n mukaan oli otettava huomioon, että asiassa oli valitusaika joka tapauksessa jo kulunut umpeen eikä kielteisestä oikaisupäätöksestä voinut erikseen valittaa. B oli keskustelussa oikeusavustajan kanssa todennut, ettei ollut olemassa lakiin perustuvaa syytä nauhan palauttamiselle.

Vaikka saadun selvityksen perusteella minulla ei ole aihetta epäillä, että B olisi kirjeen käsittelyn osalta menetellyt lainvastaisesti, on asian lopputulosta arvioitava asiavirheen oikaisua koskevan ulosottolain 9 luvun 1 §:n nojalla. Lain 9 luvun 2 §:n mukaisesti ulosottomiehen tulee väitteestä tai omastakin aloitteesta oikaista ulosmittausta, jos 1 §:n mukaiset edellytykset oikaisulle ovat olemassa.

Oikaisun edellytyksenä on 9 luvun 1 §:n mukaan, että toiminta tai päätös on *selvästi* virheellinen tai puutteelliseen selvitykseen taikka *ilmeisen* väärään lain soveltamiseen perustuva. Edellä olen nauhan ulosmittauksesta lausumani osoittaa, ettei virheellisyyttä voida pitää sillä tavalla ilmeisenä, että ulosottomiehen olisi katsottava ylittäneen harkintavaltansa, kun hän on ilmoittanut, ettei perusteita nauhan palauttamiselle eli siis osittaiselle ulosmittauksen itseoikaisulle ollut.

Vaatimus sanelukoneen palauttamisesta

Saadun selvityksen mukaan eräs kolmas henkilö oli ulosmittauksen jälkeen käynyt ulosottovirastossa vaatimassa nauhurin palauttamista mukanaan "joku paperi". Selvityksen mukaan henkilön

käyttäytymisen johdosta hänelle oli kerrottu, ettei asiaa ratkaista "huutamisen perusteella" ja ohjattu tekemään joko oikaisupyyntö tai valitus. Selvityksen mukaan kyseinen henkilö ei ollut käyttänyt edellä mainittuja oikeussuojakeinoja.

Koska tältä osin ei kantelun perusteella ole enää saatavissa luotettavaa selvitystä keskustelun tarkemmasta sisällöstä, minulla ei mielestäni ole aihetta puuttua asiaa enemmälti kuin että saatan kihlakunnanvouti B:n tietoon käsitykseni siitä, että ulosottolain 9 luvun 2 §:n 1 momentin mukaisesti oikaisuvaatimus voidaan esittää suullisen väitteen muodossa eikä erillisen kirjallisen oikaisupyynnön tekemistä voida edellyttää.

3.4

Toimenpiteet

Saatan avustavan ulosottomiehen C:n tietoon kohdassa 3.2.1 ja 3.2.2 esittämäni käsitykset oman keskustelun nauhoittamisen sallittavuudesta ja pöytäkirjan merkintöjen puutteellisuudesta lähettämällä tästä päätöksestä hänelle jäljennöksen.

Koska kihlakunnanvouti B, jolla on ulosottolain 1 luvun 7 §:n nojalla avustavan ulosottomiehen tointen valvontavelvollisuus, oli ulosmittaustilaisuudessa läsnä, kiinnitän sekä C:n että B:n huomiota siihen, että ääninauha olisi käsitykseni mukaan tullut jättää ulosmittaamatta. Saatan B:n tietoon myös käsitykseni hänen menettelynsä virheellisyydestä velallisen poistumisen estämisessä. Samalla saatan hänen tietoonsa käsitykseni itseoikaisupyynnön käsittelystä.